

УДК 159.316.624

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПРИЧИН НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ

Орос О.Б., к. соціол. н.,
доцент кафедри психології
Мукачівський державний університет

У статті проаналізовано деякі причини насильницької протиправної поведінки неповнолітніх. Виокремлено причини соціального середовища (макрорівень), безпосередні фактори формування особистості (мікрорівень), а також індивідуальні особливості особистості, котра взаємодіє із конкретною життєвою ситуацією.

Ключові слова: неповнолітні, чинники, насильницька поведінка, злочинність неповнолітніх, девіантна поведінка, делінквентна поведінка.

В статье проанализированы некоторые причины насильственного противоправного поведения несовершеннолетних. Выделены причины социальной среды (макроуровень), непосредственные факторы формирования личности (микроуровень), а также индивидуальные особенности личности, которая взаимодействует с конкретной жизненной ситуацией.

Ключевые слова: несовершеннолетние, причины, насильственное поведение, преступность несовершеннолетних, делинквентное поведение, девиантное поведение.

Oros O.B. ANALYSIS OF SOME OF THE CAUSES OF VIOLENT BEHAVIOR OF MINORS WHO ARE IN CONFLICT WITH THE LAW

The article analyzes some of the causes of violent misconduct of juveniles, in particular, the causes of the social environment (macro level), direct factors of personality formation (micro level), as well as individual features of the person who interacts with a particular life situation are identified.

Key words: minors, factors, violent behavior, juvenile delinquency, deviant behavior, delinquent behavior.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство зазнає значних трансформацій, які тісно пов'язані з реконструкцією, труднощами та кризами як в політичній, економічній сфері, так і в культурній та соціальній. Така складна ситуація провокує виникнення серед найбільш вразливих категорій населення низки негативних соціально-психологічних явищ – алкоголізму, наркоманії, депресії, апатії, суїцидальної поведінки. Одне з центральних місць серед всього спектру девіантних проявів займає протиправна поведінка. Найбільше занепокоєння правоохоронців викликає саме злочинність неповнолітніх. Кримінальна статистика останніх років чітко виявляє, що кількість виявлених злочинів серед неповнолітніх невинно зростає, а неповнолітній злочинець молодшає. За даними єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення протягом грудня-січня 2017 року, загальна кількість осіб, що скоїли злочини, склала 117 947. З них 4 510 неповнолітні, у тому числі 212 до 14 років, 1 337 – 14–15 років, 2 916 – 16–17 років. Особливо небезпечними в системі злочинності неповнолітніх визначають саме насильницькі злочини. За звітний період неповнолітні скоїли 490 злочинів проти життя і здоров'я особи, у 2016 р. – 437,

19 з них скоєно особами до 14 років, 92 – 14–15 років, 379 – 16–17 років [1].

Дуже часто дитяча «творчість на межі правопорушення» сприймається дорослими як «зайві клопоти», які потребують покарання. Заклопотані дорослі дуже часто помилково визначають причини злочинної поведінки неповнолітніх. Батьки часто перекладають відповідальність за девіантні вчинки своїх дітей на скрутне соціально-економічне становище у суспільстві, заклади освіти, погане оточення. Водночас слід зауважити, що делінквентна насильницька поведінка неповнолітнього часто є результатом цілої системи взаємопов'язаних детермінант. Значна кількість насильницьких злочинів скоюється через гострі суперечності, що виникають у сфері дозвілля та побуту [2]. Саме тому важливо виокремити соціально-психологічні детермінанти насильницької поведінки неповнолітніх.

Мета статті – вивчити причини насильницької поведінки неповнолітніх, що знаходяться у конфлікті із законом.

Стан дослідження. Проблеми детермінації делінквентних виявів неповнолітніх торкалися у своїх працях О.М. Бандурка, В.В. Вовк, А.О. Гнітій, І.П. Голосніченко, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.І. Олефір, О.П. Рябченко, М.А. Самбор, Т.В. Смалюк та інші.

Проблемами насильницької злочинності дітей цікавилися А.Ф. Зелінський, В.Г. Лихолоб, В.П. Филонов, В.В. Лунєєв, І.М. Даншин, Ю.М. Антонян та інші. У різних галузях наукового знання було представлено безліч теорій пояснення причин насильницької поведінки. В психології найвагоміші позиції займають наступні інтерпретації зумовленості насильницьких дій. З. Фрейд та прихильники психоаналізу вбачають у злочинних насильницьких діях перенесення індивідом примітивного потягу до смерті від самого себе на інших [3]; прихильники необіхевіоризму (Дж. Доллард [4], Н. Міллер [4], А. Бандура [5]) вважають, що насильницькі дії – це наслідок фрустрації, яка виникає в процесі соціального навчання особистості; когнітивізм пояснює насильство як результат «дисонансів» та невідповідностей у пізнавальній сфері (Г. Тешфел [6], Л. Фестінгер [7]); інтеракціонізм трактує причини насильства як наслідок конфлікту інтересів чи несумісності цілей окремих груп (М. Шеріф [8], Г. Тешфел [9]). Аналіз психологічної наукової літератури показує низку детермінант агресивної поведінки, а саме: індивідуально-типологічних (підвищена тривожність, емоційність, фрустрація як властивості особистості); поведінкових (рефлекторна готовність до агресивного реагування); когнітивних (готовність до трактування соціально-перцептивних чинників як таких, що несуть загрозу «Я», самореалізації).

Виклад основного матеріалу. Кримінологічний аналіз насильницької злочинності часто не враховує комплексності причинної зумовленості насильницьких дій неповнолітніх, що підпадають під кваліфікацію злочину. Проте слід зауважити, що фізичне насильство може бути кваліфіковано таким без визнання факту протиправного посягання. Основними ознаками кваліфікації фізичного насильства визнані такі: «умисні дії», факт побоїв та їх наслідки у вигляді смерті, тілесних ушкоджень або шкоди честі і гідності особи.

Зростання злочинності серед неповнолітніх, зокрема збільшення питомої ваги насильницьких делінквентних дій, зумовлені цілою низкою причин та умов. Формування девіантної поведінки особистості відбувається під впливом несприятливих політичних, соціальних, економічних, культурних чинників та визначається психологічними, біологічними, соціальними, педагогічними причинами [10]. Результати дослідження, наведені О.М. Гумінін, показують, що найбільша кількість опитаних вважають, що причиною насильства серед молоді виступають кризові явища в економіці (92,2%), на другому місці – неправильне виховання (79,5%),

вплив засобів масової інформації (72,7%), конфліктні стосунки в сім'ї (72,2%) [2]. Причини насильницької поведінки мають широкий спектр, відтак потребують комплексного вивчення. Для розуміння комплексності та багаторівневості причин насильницьких протиправних дій ми взяли за основу трирівневу модель детермінації, розроблену В.Н. Кудрявцевим, де перший рівень – соціальне середовище (макрорівень), другий – безпосередні фактори формування особистості (мікрорівень) і третій – сама особистість, що взаємодіє із конкретною життєвою ситуацією [11]. Системний підхід Кудрявцева В.Н. до механізму детермінації делінквентної поведінки передбачає, що вся сукупність причин знадиться у певному взаємозв'язку одна з одною та з середовищем, і разом вони акумулюють протиправне діяння.

Чинники макросередовища дослідники ЮНІСЕФ поділяють на дві категорії: 1. Політичні, культурні та законодавчі. 2. Соціально-економічні та середовищні. «До першої групи належать політика та законодавство; культурні та релігійні норми, ставлення та очікування; рівні політичної та економічної стабільності зростання; система соціального забезпечення; глибина розриву між бідними та багатими; рівень солідарності між поколіннями в межах суспільства. У другу групу включено рівні бідності, безробіття, злочинності та насильства в громаді; якість послуг, інформації, програм способів проведення вільного часу в громаді; життя в місті, життя в селі; наявні норми, стереотипи, соціальні мережі, значущий тиск; рівні стигматизації, дискримінації та порушення прав людини, наркотична ситуація, рівні мобільності та міграції» [12, с. 25].

До мікросоціальних факторів ризику, що стосуються близьких людей, відносять:

- 1) слабкий контроль і нагляд за дітьми з боку батьків;
- 2) жорсткі, слабкі або непослідовні заходи виховання з боку батьків;
- 3) низький рівень прихильності між батьками і дітьми;
- 4) слабка участь батьків у заняттях дітей;
- 5) зловживання психоактивними речовинами або кримінальна діяльність батьків;
- 6) низький рівень доходу в родині;
- 7) контакти з однолітками, які займаються злочинною діяльністю [13].

До причин мікрорівня, що можуть лежати в основі злочинної насильницької поведінки неповнолітнього, найчастіше відносять походження з неблагополучної сім'ї, школу та групу ровесників як чинник девіантної та делінквентної поведінки [14].

З метою визначення причин насильницьких злочинних дій дітьми нами у 2013 р.

проведено індивідуальні опитування (N=21) дітей, які перебувають під вартою в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ) міськрайвідділів міліції Закарпатської області, затриманих за скоєння насильницьких злочинів.

Серед дітей, які перебувають під вартою, 90,5% – хлопці, 9,5% – дівчата. Вік опитуваних – від 11 до 17 років, середній зріст – 158,9 см.

Дітям було запропоновано добровільно розповісти про себе, свою родину, де і як вони проводили вільний час, про подію, яка визначила їх місце перебування під вартою та обрати один із запропонованих варіантів відповіді щодо мотивів застосування фізичного насильства проти інших. Під час опитування дітей в приміщенні знаходився охоронець, тому воно проходило методом вибору одного із заздалегідь підготовлених варіантів відповіді. Респонденту дозволялось задавати лише додаткові питання щодо уточнення процедури вибору відповіді. За допомогою інтерв'ю було також встановлено місце проживання респондента, кількість членів сім'ї, наявність у неповнолітніх батька і матері та їх професії, як діти проводять свій вільний час, а також суб'єктивне відношення до події.

За свідченнями неповнолітніх, більше 60% походять з бідних багатодітних сімей. На думку експертів (працівників ОВС), саме в малозабезпечених, багатодітних сім'ях батьки частіше зловживають алкоголем або ж ведуть розгульний спосіб життя. В результаті цього діти фактично залишаються без догляду, ними ніхто не опікується. Частина таких сімей складають ті, де батьки надовго від'їжджають на заробітки, а дітей залишають із дідусем та бабусею, які зазвичай не мають сили та змоги здійснювати належний догляд за дітьми.

Думка експертів щодо зв'язку між неблагополучними та багатодітними сім'ями спирається на документацію та статистику правоохоронних органів. Наукове підґрунтя для аналогічного ствердження можна знайти в класифікації типів сімей. Згідно з концепцією М.М. Шпак, виокремлюються чотири типи сімей із дітьми, виховання в яких сприяє формуванню соціально-педагогічної занедбаності дітей:

- кримінальні і аморальні сім'ї (сім'ї, в яких батьки схильні до кримінальної й аморальної поведінки);
- конфліктні сім'ї;
- сім'ї з недостатніми виховними ресурсами (неповні сім'ї, багатодітні сім'ї тощо);
- педагогічно некомпетентні сім'ї (сім'ї, де батьки займають неправильну педагогічну позицію або використовують неприпустимі методи виховання) [15, с. 191].

Положення про недостатні виховні ресурси багатодітних сімей треба вважати дискусійним і таким, яке потребує емпіричної перевірки. На формування делінквентної поведінки дитини значний вплив здійснюється обставинами, що можуть сприяти формуванню асоціальної спрямованості у сім'ї: неповна чи деформована сім'я, хвороба одного з батьків; несумлінне виконання своїх батьківських обов'язків, грубість, деспотизм, байдужість; втягнення дітей у жебрацтво, проституцію, інші злочинні діяння; наявність у сім'ї асоціальних поглядів; негативний приклад батьків або інших членів сім'ї – сварки, скандали, алкоголізм, наркоманія [16]. Засвоєння негативних, асоціальних моделей поведінки, відсутність арсеналу ненасильницьких способів розв'язання конфлікту та задоволення соціальної групи потреб сприяє вчиненню неповнолітніми насильницьких дій, які підпадають під кваліфікацію злочину. Отже емпірично доведено, що всі діти-правопорушники походили із неблагополучної сім'ї або із педагогічно неспроможних сімей.

На сьогодні, школу, на жаль, не можна назвати безпечним місцем для дитини. За даними вітчизняних досліджень, близько 50% дітей зазнають насильницьких посягань (є жертвами булінгу) саме у школі [17]. Дані нашого дослідження показали, що більшість неповнолітніх правопорушників вказали на свою низьку шкільну успішність (19 респондентів), решта взагалі не відвідує школу (2). Було також встановлено, що більша частина опитаних у вільний час перебувала на вулиці та розважалась з друзями (76,2%), вдома допомагали батькам – 9,5%, займалися спортом на спортивному майданчику – 9,5%, навчалось тільки 4,8%. До того ж за твердженням більшості дітей, їх друзі також частенько потрапляють у ситуації конфлікту із законом.

До особистісних факторів ризику формування насильницької поведінки Л.Б. Шнейдер відносить наступні:

- 1) гіперактивність;
- 2) імпульсивність;
- 3) слабкий контроль поведінки;
- 4) порушення уваги;
- 5) випадки агресивної поведінки в минулому;
- 6) вживання алкоголю, наркотиків і тютюну з раннього віку;
- 7) антисоціальні переконання і погляди;
- 8) низький інтелект і рівень освіти;
- 9) низька успішність у школі і небажання вчитися;
- 10) наявність в сім'ї лише одного з батьків;
- 11) роздільне проживання або розлучення батьків;
- 12) насильство в сім'ї [13].

До групи детермінуючих факторів протиправної поведінки, що становлять особистісні риси неповнолітнього, також відносять особливості характеру, темпераменту, системи цінностей, рівня домагань, наявність адекватної самооцінки; до біолого-генетичних детермінант – адиктивну поведінку батьків, психічні та нервові розлади близьких членів сім'ї, спадкові хвороби, психологічний перебіг вагітності та пологів [18].

Антонян Ю.М. до особистісних детермінант делінквентної поведінки відносить відчуття самотності та відчуження, які формують особливу позицію по відношенню до зовнішнього світу і самого себе. Протиправна поведінка неповнолітнього може бути наслідком кожного із аспектів відчуження, а саме: нормативної дезорієнтації, необхідності досягати своїх цілей будь-яким способом, культурного відсторонення та заперечення суспільно важливих цінностей, самовідсторонення та відмови від участі в діяльності, які хоч і слугують показником групової приналежності, проте сприймаються як зовнішній тиск [19].

Серед неповнолітніх правопорушників у значній кількості виявляють проблеми з психічним здоров'ям, яке характеризується наявністю психічних порушень в межах осудності особи (хронічний алкоголізм, психопатія, розумова відсталість (олігофренія), наркоманія, органічне ураження головного мозку, статеві розлади тощо). Питома вага злочинних дій, скоєних неповнолітніми з психічними порушеннями, припадає на насильницькі – понад 36,9% насильницьких злочинів проти особи, серед яких домінують умисні вбивства (48,8%), статеві злочини (17,8), поєднане з насильством хуліганство (16,7%), умисні тяжкі тілесні ушкодження (16,0%) [20].

За результатами опитування з приводу мотивації поводження дітей всі відповіді були згруповані в три групи: немотивований вчинок, потреба самоствердження та поганий вплив оточення. Більшість опитаних дітей визнала, що застосування фізичного насильства було немотивованим вчинком (61,9%), другу позицію зайняла потреба самоствердження (28,6%), на останньому місці – поганий вплив оточення (9,5%).

Отримані результати опитування було згруповано в кростаблицю, та розраховані коефіцієнти корелятивного зв'язку між змінними. У аналізі встановлено значні психосоціальні відмінності групи дітей, які перебувають під вартою, від інших груп, що знаходяться на профілактичному обліку. Головна відмінність – зв'язок гостро імпульсивного необдуманого застосування фізичного насильства дітьми із відсутністю

сім'ї (коэф. кореляції за Пірсоном -0,264). Діти, які перебувають під вартою за скоєння насильницьких дій, відрізняються від ровесників не дуже міцною статуєю і низьким зростом. Саме між статуєю дітей та невмотивованістю їх вчинків встановлено найбільш тісний кореляційний зв'язок (0,329). Серед найбільш поширених причин злочинної поведінки неповнолітніх виділяють прагнення продемонструвати перед товаришами сміливість, хоробрість, рішучість. Безглузда рішучість до дій виражається у необдуманому суспільно-небезпечному діянні [21]. Враховуючи весь спектр дії негативних чинників на неповнолітніх, що знаходяться під вартою, протиправний вчинок, а саме вчинення насильницьких дій, в даному випадку видається найбільш очевидним і доступним способом доведення своєї значимості та мужності.

Встановлено, що та частина дітей, які зростають без батька, частіше вказують, що застосування ними фізичної сили це наслідок негативного впливу оточення, тобто частіше перекладають провину на друзів та батьків (0,339). Відсутність моделі для наслідування у сім'ї для хлопчиків провокує її пошук серед старших товаришів або однолітків, які можуть вирізнятися девіантною поведінкою. У дитини, що зростає в неповній сім'ї, може виникати почуття самотності, покинутості, відчаю, смутку, злоби. Часто неповнолітні, яких виховує тільки мати, відчують на собі цькування, осуд, упереджене ставлення оточення. Як наслідок, виникає бажання захистити себе, покарати винних та довести свою силу шляхом насильницьких домагань. Присутність у сім'ї батька має зворотний вплив на проведення дітьми вільного часу на вулиці (-0,406), часу розваг із друзями (-0,174) та застосування неповнолітніми фізичного насильства через потребу самоствердження (-0,290), тобто діти з повних родин почувають себе впевненіше. Враховуючи вищенаведені результати, можемо також припустити, що присутність у житті особи батька частково нівелює потребу самоствердитися насильницьким способом.

Значний обернений зв'язок встановлений між зайнятістю мами на роботі та застосуванням фізичного насильства неповнолітніми як немотивованого вчинку (-0,429). За даними кримінологічних досліджень, працююча мати витрачає на виховання дитини 17 хвилин на день. Дефіцит спілкування матері з дитиною може призвести до серйозних психічних проблем та особистісних переживань, створює передумови для виникнення конфліктних ситуацій [22]. Головним мотивом прояву фізичного насильства

неповнолітніми, мати яких не працює, визначена потреба самоствердитися. Прямий корелятивний зв'язок встановлено між зайнятістю батька та невмотивованістю застосування фізичного насильства дітьми (0,530).

У результаті дослідження встановлено, що для дітей із багатодітних сімей (або варіант полінуклеарної сім'ї), фізичне насильство є засобом для самоствердження (0,577), але діти із багатодітних сімей не пояснюють застосування фізичного насильства немотивованими вчинками (0,401). Неповнолітні з багатодітних сімей частіше виступають ініціаторами створення ситуацій застосування фізичного насилля проти інших осіб. У багатодітній сім'ї в дитини виникає потреба заявити про себе, привернути увагу, часто діти відчують дефіцит батьківської уваги та намагаються її завоювати або ж компенсувати. Результати дослідження засвідчують, що ця категорія дітей не володіє арсеналом ненасильницьких способів розв'язання конфліктів, а задовольняти свої інтереси звикли переважно в насильницький спосіб, тобто насильство виступає інструментом задоволення потреб (інструментальна агресія).

Виявлено також специфічні особливості проведення вільного часу дітьми в залежності від їх місця проживання. Діти, які проживають у місті, більшість часу проводять на вулиці 0,577. Діти, які проживають у селі, більше вільного часу проводять на спортмайданчику.

Висновки. В останні роки в суспільстві сформовано переконання, що головною причиною злочинності дітей та її стрімкого зростання є різке погіршення економічної ситуації і зростання напруженості в суспільстві. Звичайно, все це впливає і на дорослу злочинність, проте стрімке зниження рівня життя позначається найсильніше на категорії дітей, адже у всі часи діти були і залишаються найбільш «вразливою» частиною суспільства. «Вразливість» полягає в тому, що відмінність дітей (слабка психіка, несформована до кінця система цінностей) робить їх більш схильними до впливу чинників, яким дорослі люди протистоять набагато успішніше. До причин насильницької поведінки неповнолітніх відносять соціальне середовище (макрорівень), безпосередні фактори формування особистості (мікрорівень), а також саму особистість, що взаємодіє із конкретною життєвою ситуацією.

Дослідження обставин вчинення насильницького злочину неповнолітніми дозволило виділити наступні мотиви скоєної дії: немотивований вчинок (61,9%), потреба самоствердження (28,6%), поганий вплив

оточення (9,5%). Серед безпосередніх факторів формування особистості, що детермінують насильницькі дії, центральне місце займає виховання у неблагополучній сім'ї, з якої походять всі засуджені неповнолітні. Отже специфічна ситуація в сім'ї впливає на мотивацію насильницької дії: діти з багатодітних сімей прагнуть самоствердитися в такий спосіб; відсутність у дитини батька призводить до вчинення насильства через поганий вплив оточення; у дітей, які не можуть пояснити причини насильства, мати більшість часу працює.

Перспективи подальших досліджень передбачають дослідження особистісних психічних характеристик неповнолітніх злочинців, що скоїли насильницькі дії. Тільки розуміння комплексності та системності детермінації насильницьких дій неповнолітніх може наблизити нас до ефективної превентивної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (2016-2017pp): статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113283&libid=100820&c=edit&_c=fo.
2. Гумін О.М. Характеристика деяких причин та умов вчинення насильницьких злочинів у сім'ї у стані агресивної поведінки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 813. С. 225-231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_36.
3. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. М.: Наука, 1989. 352 с.
4. Dollard J., Miller N.E. Personality and psychotherapy. New York: McGraw-Hill, 1950. 179 p.
5. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. М.: Апрель-Пресс, ЭКСМО-ПРЕСС, 1999. 512 с.
6. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. 240 с.
7. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. Пер. Анистратенко А., Знаешев И. Санкт-Петербург: Речь, 2000. 318с.
8. Sherif M. Group conflict and cooperation: Their social psychology. L.: Routledge & Kegan Paul, 1966. 192 p.
9. Tajfel H. Intergroup behavior, social comparison and social change. Katz-Newcomb Lectures. Ann-Arbor, 1974, 65 p.
10. Бабакін В.М. Причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень серед молоді. Право і Безпека, 2013. № 1. С. 100-105.
11. Кудрявцев В.Н. Наумов А.В. Насильственная преступность. М.: Спартак, 1997. 139с.
12. Пінейру П.С. Доповідь про насильство щодо дітей у світі; редкол.: Шірін Аумірудді-Чіффра, Ненсі Берон, Джо Бекер та ін. К.: Перфект Стайл, 2006. 364 с.

13. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. М.: Академический Проект: Трикста, 2005. 336 с.
14. Вольнова Д.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 188 с.
15. Бордянін Я.І. Державна політика у сфері захисту прав дітей та сімей в Україні. Ефективність державного управління Текст: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Вип. 35 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. С. 187–195
16. Заросинський Ю.Л. Характеристика осіб неповнолітнього віку, що вчиняють злочини. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2015. Вип. 27. С. 254–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2015_27_39.
17. Ставицька О.Г. Прояви булінгу в сучасній школі. Психологія: реальність і перспективи, 2016. Вип. 7. С. 214–217.
18. Аршава І.Ф., Єрошкіна Т.В., Репіна О.Г., Аршава І.О. Деякі психологічні аспекти злочинності неповнолітніх. Медицинская психология №1. Х.: ХМАПО, 2011. С.8–13
19. Антонян Ю.М. Почему люди совершают преступления. Причины преступности. М.: Камерон., 2005. 304 с.
20. Бандурка І.О. Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього злочинця. Наше право. 2014. № 6. С. 92–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_6_18.
21. Пашковська М.В. Соціально-психологічні чинники злочинності неповнолітніх. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Випуск 4., 2013. С. 152–159
22. Жунушова Г.Б. Келдибекова А.Б. Специфика причин преступности несовершеннолетних и их предупреждение. Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. Бишкек: Кыргызско-Российский Славянский университет, 2015. С. 118–121

УДК 159.95

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Сергачова В.Е., к. психол. н.,
професор кафедри психології

Краматорський інститут

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Кайманова Я.В., старший викладач
кафедри психології

Краматорський інститут

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Турянський О.Д., викладач кафедри психології

Краматорський інститут

ПраТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

У статті розглянуто особливості розвитку екологічної свідомості майбутніх юристів. Визначено екологічну свідомість як відображення соціальних, природних та специфічних соціально-екологічних законів функціонування системи «суспільство-природа», що виступають об'єктом відображення цієї форми суспільної свідомості.

Ключові слова: суспільна свідомість, екологічна свідомість, соціально-екологічні закони, екологічна свідомість юристів.

В статье рассмотрены особенности развития экологического сознания будущих юристов. Определено экологическое сознание как отражение социальных, природных и специфических социально-экологических законов функционирования системы «общество-природа», выступающих объектом отображения этой формы общественного сознания.

Ключевые слова: общественное сознание, экологическое сознание, социально-экологические законы, экологическое сознание юристов.

Serhacheva V.E., Kaymanova Ya. V., Turianskiy O.D. FEATURES OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL SECURITY OF FUTURE LAWYERS

The article deals with the peculiarities of the development of the ecological consciousness of future lawyers. Ecological consciousness is defined as a reflection of social, natural and specific socio-environmental laws of the functioning of the system «society-nature», serving as the object of the reflection of this form of social consciousness.

Key words: public consciousness, ecological consciousness, social and environmental laws, ecological consciousness of lawyers.